

„Nem írtam helyesen, csak úgy hallás után, de magyarul”

Beszélgetés Duma-István Andrással

Kodály Zoltán azt írja a magyar zeneszerzőkről, sorsuk úgy hozta, hogy csak fél kézzel dolgozhatnak, a másikkal a vakolókanál helyett a kardot kellett forgatniuk, hogy magukat, népüket, munkájukat védelmezzék. Elmondhatta volna ezt a magyar költőkre is, de talán még inkább a moldvai csángók költőire. Mert vannak néhányan. Érdekes módon, a csángóknak Lakatos Demeter személyében előbb volt költőjük, mint egyesületük, s ma is több a költőjük, mint hagyományainkkal, múltjukkal foglalkozó tudósuk, vagy érdekeiket szolgáló politikusuk. Ami talán azt mutatja, hogy ők inkább megélik, átérzik, és inkább megéneklük a sorsukat, kevésbé igyekeznek fölismerni, még kevésbé törekednek annak megváltoztatására.

A Bákó megyei Klézsén élő *Duma-István András nem az ilyen költők közé tartozik*, magamagát is elsősorban *csángó földművesnek* tartja. S ha mégis költő – mert hiszen verseskötetei jelentek meg –, hát inkább azok közé való, akik a történelem során, a versírás szüneteiben seregeket toboroztak, várakat ostromoltak, csatákat vívtak, vagy legalábbis építkeztek. Duma-István András csángó népét szolgáló munkájában nem is választható szét a vers vagy éppen a „csángó mitológia” teremtése a „Magyar Ház” építésétől, az Alapítvány szervezésétől és működtetésétől. Eközben példát mutat mindannyiunknak, hogy a megmaradásunkért folyó harcban ha nem küzdhetünk a reguláris hadviselés szabályai szerint, akkor a szellemi partizánháború lehetőségeit kihasználva kell győznünk, vagy legalábbis helytállnunk. Ebben pedig ugyanolyan jelentősége van egy-egy magánháznál megtartott magyarórának, anyanyelvi táborba kísért csángó gyermekcsoportnak, a kalákában épülő Alapítványi Otthon gyarapodó téglaíának – mint a leírt és kinyomtatott versnek.

– Klézst én hamarabb ismertem meg, mint Téged, pedig milyen jó lett volna, ha már első ottjártamkor, negyven esztendeje találkoznánk. Igaz, Te akkor még csak tízesztendő voltál, de ismerhettem volna szüleidet, játszótársaidat. Hogyan emlékszel vissza az akkori Klézse-re, pontosabban Klézse község Tyúkszernek nevezett részére, ami nemcsak szülő-, de lakóhelyed is, mind a mai napig?

– A falu elég szegényesnek él az emlékeimben, de működött. Szerintem még ma sincs összehullva,

de már elkezdődött a rombolás. Voltak szabályok, amelyekben az ember – akarta, nem akarta – benne élt, s az után kellett mennie. Például amikor kicsike voltam, nem és gondoltam, hogy más nyelven is lehet beszélni a világon, mint magyarul. Anyám bábaasszony volt, felvitt a szülőházba,¹ s mikor meghallottam, hogy ezek ott románul beszélnek, azt kérdeztem tőle: Mámika, ezek itt mért mondanak úgy, hogy: buj, buj, buj?

– Ott találkoztál először azzal a jelenséggel, hogy románok is élnek Moldvában?

– Meg is lepett. A szüleim tudtak románul: apám tökéletesen, ő oroszul is tudott, mert fogoly volt,

anyám kevesebbet, hibásan, de beszélt románul. Csak néztem a szüleimre, amikor valakivel román nyelven beszéltek, hogy ez meg mi? De aztán valamennyire én is megtanultam. Az első osztályban, 1962-ben, hárman voltunk, akik tudunk románul. Én azért, mert a szülőháznál az ottani orvosokkal, ápolókkal, mint gyermek, jóban voltam, s ott tanultam valamennyit románul. A másik gyerek, Nelu² úgy tanult meg, hogy a nagybátyja Bákóban lakott, s akkor az apja, hogy a kölk gyorsan megtanuljon románul, felvitte hozzá. A harmadik, Farcádi Eugen, Demse papnak volt az unokaöccse, azért tanult meg románul. Aztán az iskolában úgy volt, hogy én leültem az egyik padba két gyermekkel, Nelut letették a másik padba, s Eugent a harmadikba. Amikor dolgozatot kellett írunk, akkor amit leírtunk, papírkákon adtuk oda a többinek. Bizony sok volt a nehézség, de akadtak vicces helyzetek is. Volt olyan gyerek, aki egyszerűen nem tanult, nem is akart tanulni, és akkor én ott ültem a háta mögött és kellett, hogy súgjak. Amikor felállította a tanító, hogy olvassa fel a leckét, ő megfogta a könyvet a kezébe, én es néztem a leckét, suttoztam, s ő mondta hangosan. Egyszer meguntam volt annyit suttozni, s amikor olvasta, hogy „Nikuláj elment apójával szántani”, nem azt mondtam,

1 szülőotthon

2 Nelu, a János név román alakjának – Ionel – becézett változata

hogy „fogta az eke szarvát”, hanem hogy a *hal szarvát*. Akkor kaptam egy jó verést a botval.

A gyermek, mielőtt elkezdte az első osztályt, hogy ne legyen néma, kivitték olyan óvoda-szerűségbe. Megtanultuk a *Podul de piatra* játékot például, hogy valamit fogjon fel, mikor első osztályos lesz. Ez az iskolának nulladik osztálya volt, nem óvoda, mert az a *gredinica*, hanem iskola előtti felkészítés. Elment a kicsi gyermek a nagyobbakkal az iskolába, s ott néhány órát foglalkoztak vele. Érdekes volt, mert olyan játékokra tanítottak, amiket mi nem tudunk. Az volt az élvezet, hogy új volt, amilyen nincs a faluban. Nem is vettük észre, hogy mi a cél, de valamennyit tanultunk románul. Mentem haza s kérdeztem apámat: Táte, ezt mi miért nem játszuk? S akkor apám néz vala keservesen. Sohase mondta, hogy: Fiam, mi magyarok vagyunk, magyarok kell legyünk, de belém nevelte a magyarságot. Úgy nevelte belém, hogy minden mozdulata magyar volt, és lehetett érezni, hogy az más. De nem mondta, hogy ez más, hanem egyszerűen csak megértette velem, hogy más. Aztán jöttek egyéb problémák. Hazajöttem az iskolából, s a történelmet olvastam neki, amikor negyedikes voltam. – Fiam, végezd a hazugságokat! – mondta apám. – Hogy volna hazugság, itt írja? – Lehet írva es hazudni.

–*Ti akkor hol laktatok, hol volt az a ház, ahol születélt?*

– Pontosan ahol most lakom, amelyikben te is találtál 1995-ben. Ceaușescu idejében nem lehetett újat építeni, ezért aztán én építettem hozzá azt a két új szobát. Ragaszkodtam apám házához.

– *Ez a falu Tyúkszer nevű része.*

– Igen. Végül is apámat ott idegennek tekintették, mert ő budai volt, Budán született, a község alsó, keleti részében. Anyám forrófalvi volt. Én azt sem tudtam, hogy mi Dumák vagyunk, mert István volt a családi nevünk és *curkán* a gúnynevünk, amit nem csúfolkodásból mondanak, hanem így különböztetik meg az egynevű familiákat. Rengeteg dolgot nem tudtam. Nem tudtam, mikor születtem. Úgy tudtam november 27-én, de apám mindig tiltakozott, hogy nem! Aztán ki is derült, hogy igaza van, mert nálunk az volt a szokás hogy mikor megszületett a gyermek, két hét múlva elvitték a paphoz, elvitték a tanácshoz, s akkor születtek meg a levelek.³ Ha megnézzük a helyzetet, a régebbi

Jobbról a kis Duma András

időben – mint én is – a csángók legnagyobb része vasárnap született. Miért? Mert vasárnap keresztelték, akkor iktatták be a papirokba. Nézttem, hogy vasárnap születtem. Apám meg: nem fiam, szeredán születéltél, el voltam az erdőbe, hazajöttem, s nem volt ingecskéd, ott voltál

a párnán jól bétakarva. S úgy sírtál, mint a kégyó.

– *Csángó létedre hogyan lettél egyedüli gyermek?*

– Apám előbbször meg volt házasodva, amikor jött a háború. Lészpedi asszonyt vett feleségül, az más fajta. Székely, s azok szórakozósabbak, mulatósak, apám így ismerhette meg. Szép asszony volt, úgy mondták, de én nem ismertem. Annak az asszonynak lehetett valami betegsége, amiben fiatalon meghalt. Azt a betegséget örökölte a lánya és az általam ismert két unokája is: harminc-harmincöt éves korukban meghaltak. Mikor édesapám hazajött a háborúból, még Lészpeden élt egy ideig, s mikor meghalt a felesége, hazajött Klézsébe. Engem elvitt egyszer Lészpedre, mert volt ott egy táltos,

egy asszony. Valami bajom volt, szívbetegség vagy mi, s az meggyógyított. És akkor tudtam én meg, hogy apám ott volt házas. Hazajöttünk, s meg-kérdeztem anyám: – Mámika! Kend tudta, hogy tátám meg volt házasodva? – Hát én es el voltam adódva, fiam! Az én emberem megnyuvadt⁴ a Szeretben, s így lettem özvegy. Azért tudtam eladódni apád után. – Akkor kezdtem megtanulni, hogy mik a normák, milyen a világ rendje. Ha valakinek meghal a férje vagy a felesége, csak akkor mehet férjhez újból. Ez nálunk nagyon fontos volt.

Apám – *István Márton* – úgy került ide a Tyúkszerbe, hogy 1952-ben azt a földet, amit a háború után kapott, elcserélte, s ide épített házat. Aztán átment Forrófalvába, s meglátta ezt a szép menyecskét, aki az anyám lett. De anyám – Kotyor Balán Rózsa – megjárta előbb Diószént, s mikor meghalt a férje, hazajött Forrófalvára. Apám húszesztendővel volt öregebb. Kérdeztem anyámat, hogy mit látott meg rajta? – Haj, fiam, milyen jó táncos ember volt!

3 iratok

4 megfúlladt

Anyámnak utánam még voltak gyermekei, de meghaltak néhány hetesen balesetben. Aztán még próbálkoztak, de anyám elvesztette az ikergyermekait is. Emlékszem rájuk, olyanok voltak, mint két játékbuba. Apám készítette nekik a koporsót és közben sírt. Kértem, mit csinál? – Házat. – Kinek? – Testvéreidnek. Nem értettem, kicsi lehettem. Így maradtam egyedül.

Nagyapáimat sem ismertem, talán az egyiket. Korán meghaltak. Édesanyám mamája, nagyanyám, ő nevelt fel aztán, Kotyor Balán Kati, Benke leány volt, neve után székely. Ő aztán ájtott Forrófárváról, s velünk lakott. Nem volt tévé, este elfűttuk a lámpát s mesélt. Tőle tanultam mindent. Milyen növényt kell felszedni, milyen teát kell főzni. Hogyan kell húsvétban megfeszíteni a botot? Meg kell nyúzni körbe-körbe, s aztán arra a fehér csíkra húzol egy piros csikot. S mikor elvittem az iskolába, a tanár fejbe vert vele. Felnőtt fejjel jöttem rá, hogy miért – piros, fehér, zöld volt.

A nyilas jegyében születtem, csendes, magamban való gyermek voltam, de makacs. Mindig érdekelt valami. Édesanyám papnak szeretett volna adni, én még nem akartam. Apám pártomat fogta. Nyolcadik után már látták a parasztok, hogy a földdel nem lehet élni, valamihez kell kezdeni, s akkor mindenki fogta, ahol fogta. Apám örökké mondta: fiam, ha el kell menni a faluból, ne menj keletre, menj nyugatra! Így kerültem Brassóba, szakiskolába, abból is egy nehezebbe, ami megfelelt a líceumnak, de munkásnak is, ha szükséges. Én voltam a negyedik Klézséből, úgy jutottam ki, hogy ott volt valaki a faluból, s a híre

elment. No hát menjünk ki, lám, mi lesz? Először kimentem apámmal Brassóba, de nem sikerült helyet

A költő édesanyja

kapni, mert túl későn mentünk. Emlékszem, Brassóban találkoztunk a csángókkal, hétfalusiakkal. Azt mondták apámnak, hogy mi nem vagyunk magyarok, s apám nagyon fel volt háborodva: – Mit? Talán ti vagytok a magyarok? Akik a németek fenekit...! Csak csodálkoztam, hogy miket tud az öreg!

Hazajöttünk, de azután 1969-ben saját magamra mentem Rozsnyóra, s beiratkoztam. Szászok között laktam, de azok tudtak magyarul. Találtam náluk magyar regényeket, ott olvastam az Egri csillagokat. Az ipari iskolában tanultuk a maró, az esztergályos, a fűrőgépes szakmát. Szerettem én azt, de nem ragadtam. Meg tudtam csinálni mindent, de nem volt elegendő. Hazajöttem Brassóból, elmentem katonának másfél évet, s aztán elvégeztem a líceumot, s leérettségiztem.

Érettségi után elkezdtem gondolkodni, hogy valamit tanuljak, de megismertem a feleségemet. Én

akkor már huszonnégy éves voltam, ő pedig négy évvel kisebb. Húsvétkor ismertem meg, a dió alatt. Mert voltam leányászni erre-arra... Bementem egy diófa alá egy este, ott volt két kicsikecske ljányocska, s mondtam annak a barátomnak, akivel mentem, hogy nézd meg, ott az én feleségem! S úgy is lett! Három évig beszélgettünk – úgy mondjuk mi –, aztán meglett a házasság. Ő Budán élt akkor a szüleinél, Klézse és Buda közti falurészen született, úgy mondták: a Palágyi-hegyen. Nyolcan voltak, s az apja fiatalabban halt meg, mint ahogy én vagyok most. Ráktól, biztosan Csernobil hatására.

– *Feleségednek mi a hivatalos neve? Mert én mindig csak Veronikának ismertem.*

– Magam sem tudom pontosan, de ne nevedd ki! Születő levelében⁵ Istoc Grosu Viorica – magyarul Istók Gross Ibolya –, mert a Violát a család vagy a jegyző másként értette. A keresztségben a Veronica nevet kapta – így van beírva a papnál –, a faluban pedig Veronikának ismerik. Látod?! Ezért rikojtom a feleségem úgy, hogy ASSZONY!!!!!! Hiszen ebben nem tévedek.

– *Házasságod után hogyan alakult az életed?*

– Aztán még tanultam esti iskolán Bákóban. Feleségem dolgozott négy lejért a kollektívban, én reggel mentem dolgozni, aztán estig tanultam. Ez azért volt jó, mert mikor elromlottak a szemeim, át tudtam váltani egy raktárba. Az is több volt kétszáz lejért egy hónapban. Ott dolgoztam 1998-ig. Az alatt volt az RMDSZ-nek egy nagy közgyűlése Marosvásárhelyen, elmentem. Az szép volt! Duma András betegszabadságra ment három napra, de a televízióban megjelent, ahogy ott ül

5 születési anyakönyvi kivonat

az RMDSZ közgyűlésén. Az után nem volt könnyű a gyárban! Mit kerestem ott? De megúsztam.

– *Hogy kerül egy Bákó megyei csángó raktáros az RMDSZ közgyűlésére?*

– Ennek az volt az előzménye, hogy megkérdeztem a Klézséről való Csicsó Antit, aki Magyarországon végezte az egyetemet, hogy a Sepsiszentgyörgyön létrehozott csángó szervezetet – a Moldvai Csángómagyarok Szövetségét –, mért nem hozzatok be Bákóba? De nem lehetett, mert ott alapították, s nálunk a demokrácia még nem volt rendbe téve rendesen. Azt mondták, ha keresek egy lakást, akkor bejön a szervezet. Volt egy szomszédom, aki megszökött Olaszországba – akkor tőlünk még csak szökve lehetett nyugatra menni. A bákói lakását kibéreltük, s Anti bejött volt Bákóba. Ezzel a Csicsó Antival kerültem Marosvásárhelybe az RMDSZ közgyűlésre.

– *Honnan tudtad, hogy megalakult Szentgyörgyön a csángó szervezet?*

– Szerettem volna, hogy a gyermekeim többet tudjanak, mint amit Klézsében tanulhatnak. Éreztem, nekem nem lesz időm, hogy foglalkozzam velük, s meg tudjanak állni az életben. Bákóban iskoláról iskolára jártam, hogy melyikbe tudnának navetázni⁶ a gyermekeim a nyolcadik osztályban? Mindenhonnan egy Bákó-széli Izvoarén lévő, elég gyenge iskolához irányítottak, ami még gyöngébb volt, mint a klézsői. Hát, gondoltam, akkor mi értelme? Jöttem haza és siránkoztam magamban. Elgondoltam, hogy mi lenne, ha elvinném őket magyar iskolába? S akkor érdekelt, hogy mit is akarnak ezek a

magyarok. Azelőtt is érdekelt a csángó s a magyar ügy. De akkor már túl voltunk 1995. április 23-án.

– *Amiből majdnem második marosvásárhelyi pogrom lett. Amikor az RMDSZ könyveket hozott a csángóknak, és meg akarták beszélni a magyar nyelvű oktatás helyzetét. Itt volt Klézsén Kötő József, akkor oktatási államtitkár is, s a papoktól föllázított csángók szinte agyonverték őket.*

– Állj meg, mert én elmondom, ahogy láttam. Én ugye, végeztem a dolgomat, mint egyszerű ember, Klézsében. Ástunk éppen egy árkot, hogy hozzuk be a vizet a hegyről a házba. Kimaradt egy betoncső, s fogtam a Misut, a lovamat, s mentem le Budára egy emelőért. Útközben láttam, hogy valami van! Jött egy asszony, kérdeztem, mi van, mit futkároznak? – Nem hallottad? – Mit halljak? – A magyarok el akarják venni a templomot s az iskolát. – Ne beszéljen félre! – mondom. De tudom – mondja az öregasszony. – Kik voltak? – Isten ments, nem is akarom mondani. – Mikor lementem, akkor láttam, hogy égnek a pékség előtt a könyvek, s láttam, hogy valami csak volt, minden össze volt taposva, a föld fel volt túrva. S az emberek nem akartak mondani semmit.

Az ember, akitől az emelőt akartam elkérni, nem volt honn, de nézem, hogy mit keres ez a sok ember itt a szőlőben? Láttam a pékség udvarában egy kamiont, meg láttam olyan botokat, mint a bányászoknál Bukarestben. Csak később értettem meg, hogy ezek Szászkuétról felhozott románok voltak, hogy bekeveredjenek az egézszebe.

No, megkerestem a szőlőben az asszonyt, akihez az emelőért jöttem. Azt mondja: – Bácsi András, kend menjék a házukhoz, nyissa meg a kaput. Odamenen a bukateréhez,⁷ kinyissa az ajtót, s ott megkapja az emelőt. Mondom: – Nem jössz haza?

Mit mondanak az emberek, hogy én beszököm a kerteden? – Most már kendnek nem fog senki semmit mondani, mert még a vas sem menen bé a fenekükbe. – Minek? – Hát kend nem tudja, mi volt itt? – Mi? – Én se tudom, mi volt – mondja. Annyira félt, hogy ő sem mert mondani semmit. De nagy összevisszaság volt: bejött a somoskai pap, láttuk, jöttek ki Bákóból katonák.

Elvettem az emelőt, s menektem haza. Közben kinéztem a dombora, s megrémültem. Autók álltak, akkor itt nem voltak házak, ahol most az Alapítvány van, s megrémültem: katonák körbe a falu körül, s minden felszerelés... Gyorsabban kezdtem hajtani a lovat, mert az én házamhoz közelebb volt az erdő! Dolgoztam tovább a csővel... este kinyitjuk a tévét, s akkor mondják, hogy eljöttek a magyarok Klézsébe, de a csángók kihajtották őket. Akkor értettem meg, hogy milyen könyveket égettek a pékségnél, s mi volt a katonákkal a dombon.

– *Itt vagyunk 1995-ben, s te még nem írtál egyetlen verset sem.*

– Hej, én örökké írtam. Mikor megyek az úton, meglátok egy kutyát, s elgondolom, hogy megharap, vagy sem... az is vers. Az első tanúm, aki látta, hogy verset írok, Szálka András volt, a szomszédom. Nekik voltak báránykái, s nekünk is volt két kecskénk, s akkor nekem is kellett mennyek etetni.⁸ Öt-hatodik osztályba jártunk, s amikor összevesztünk, mindig verseket írtam.

Amikor aztán kezdtek csődbe menni a gyárak, én is kaptam végkielégítést, 1998-ban. Akkor már volt két tehenünk s négy borjúnk. Elvettem a pénzt, s mondtam az asszonynak: Isten adta, Isten küldte, létrehozunk egy Alapítványt. Egy év múlva, mikor már készülöben volt az Alapítvány bejegyzése, te kihívtál engem, hogy beszéljek a Duna TV-ben. Beszéltem az Alapítványról,

6 ingázni

7 konyhához

8 legeltetni

milyen fontos volna, hogy a csángó gyermekek tanulhassanak az anyanyelvükön. Ennek a műsornak köszönhetően engem felhívott valaki, s azt mondta: „Duma úr, én maguknak adok annyi pénzt, amennyi kell a házhoz”. Megegyeztünk, s adott annyit, hogy megvettem a házat, Kolozsváron a lakást, meg a mikrobuszt is. Akkor a pap kiprédikálta a templomban: „Duma András házat akar venni a magyaroknak Klézsében, nehogy valaki eladja a házát!”

No, megvettem a házat, éppen ott, ahol három esztendeje a katonák voltak felállítva a falu felé. Eredetileg egy unokatestvérem építette volt a fiának, a háta mögé építettünk egy részt, az idén már bővítettük, hogy egy óvodát is tegyünk bele. S ha fel tudom építeni, akkor elindulhatok, hogy a jogi helyzetét is rendbe tegyem. Olyan intézményt hoztam létre Klézsén – mondom én –, ami három funkciót is be tud tölteni. Egyrészt a közösségnek való találkozási hely, másrészt az iskolán kívüli oktatás helyszíne, a harmadik – ami szerintem a legfontosabb egy társadalomnak – az óvoda. Olyan óvodát hozok létre, amit én nem kaptam meg gyermekkoromban, amikor azt kérdeztem apámtól, hogy miért nem olyan énekeket tanulunk, miért nem olyan játékokat játszunk ott, mint odahaza? S remélem, ha ezt befejezzük, ad a Jóisten újabb ötleteket.

– „Kiadód”, Ferenczes István azt

9 Mirk László a csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium tanára, *Az ember ott a legfájdóbb magyar* című, csángómagyarokról szóló verseket összegyűjtő kötet (Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2001) szerkesztője.

10 a ház előtti folyosó

írja rólad az Én országom Moldova köteted előszavában: „Duma-István András román iskolába járt, magyarul olvasni felnőtt fejjel kezdett tanulatni. (...) Magyarul írni, magyar helyesírás szerint papírra vetni gondolatait is csak eddig, az olvasás utáni szintig, az ellesett, visszalopott, gyötrelmes szintig jutott el.” Mikor írod a verseidet?

– Mikor nincs mit csináljak,

Duma-István András és Veronika nuntájukon (menyegzőjükön)

akkor írok egy verset. Nem ha nincs mit csináljak, hanem amikor pihenek.

– *Amikor forr a víz, emelgeti a fedőt, s úgy érzed, hogy nagy a nyomás, nem tudod magadban tartani?*

– Van olyan is, hogy éjjel felkelek, eszembe jutott valami, megyek, hogy leírjam. Az asszony kacag: „nem fog az álom?”

– *Hogyan állt össze a versesköteted?*

– Mikor Csicsó Anti a Csángó Szervezettel bejött volt Bákóba, s ott volt az a lakás, akkor mondtam, tűz-zük ki, hogy itt van a Csángó Szervezet irodája. Ebből Antinak lett a legnagyobb baja, s még én is hergeltem... Hogy ott van Szentgyörgyön a szervezet, s itt van Bákóban az iroda. Anti meg hol elnök volt, hol alelnök, mert mindig váltották, mint Puja János a lovait. Mentem hozzá, s egyszer meglátta, mennyi

papír van a zsebemben. Mi az? S mondom: olvasd el! Elolvassa, s azt mondja: ez hihetetlen! De akkor ő már tudta. Egyszer megyek Csíkszeredába, s azt mondja, Mirk Laci⁹ üzenté, hogy menjünk ott el nála. Elmentünk, s elkezdett Mirk Laci beszélni, s én is elkezdtem. Megkérdezi: te írsz verseket? Mondom: én igen. Két hétre vagy háromra eljött Turcsány Péter. Bejött, s rátalált a füzetre a töltesen.¹⁰ S akkor ő is kapott ott verseket.

Mirk László, Turcsány Péter meg Csicsó Anti elvitték a verseimet Ferenczes Istvánhoz, aki Csíkszeredán a Hargita Kiadót vezeti és kiadja a Moldvai Magyarorságot. Ferenczes lerakta őket valahova, s egyszer, mikor nem volt mit csináljon, elkezdte olvasni. S akkor rögtön megkeresett, hogy menjek mindenképpen, s beszéljünk. Kérdem,

mi olyan fontos és sürgős? Csak menjek gyorsan. Az asszony is biztatott, s kimentem Ferenczeshez. Beszélgettünk egy fél órát, de a versek nem kerültek szóba. De tetszett nekem, láttam, van célja, s tudja, mit akar. Hazajöttem, s egyszer csak felhívott. Azt mondja: András, nem írna maga verseket, hogy adjuk ki egy könyvben? – Hát honnan tudja, hogy én írok verseket? – Hát nem beszéltem magával? – Hát beszélünk, de nem erről. Máskor Mirk Laci azt mondja: – Figyelj oda, milyen verseket írt Lakatos Demeter! S kipattant belőlem: ilyet én es tudok...! Csak nem úgy! Pedig szeretnék úgy írni, mint Lakatos!

– *Neked nem kell úgy írnod, mint Lakatos, hanem mint Duma András. Mindenki írjon a maga módján, Iancu Laura írjon, ahogy ő tud, Demse Márton is, te írd a magad módján...*

– Igen, igen. De azért én kaptam közöset Laurával, Lakatossal, még Demse Mártonnal is. Például azt, ahogy szidjuk az Istent. Mert nem úgy szidjuk, negatívan, hanem pozitívan! Ott van Iancu Laura első kötetének a hátulján: „*Én sose emberrel vívtam, / Az ellenfelem az Isten volt.*” És hát én is elszidom néhányszor az Istent...

– *András! Ti nem az igaz Istent szidjátok. Te sem, legföljebb méltatlan földi helytartóit. Különben sem sokat foglalkozol az Istennel. Ott van a Gyónam című versed, amiben azt mondod, hogy a pap az Istennek az igazi ellensége, s Te vagy az, aki az Isten mellett vagy. Emlékszel?*

„*Kérem Uram hagy ércs meg¹¹
Mert papecskát¹² nem értem
Szeretem hagy te végy meg¹³
Mert nagy Úr vagy én érzem*”

Majd pedig:

„*Mert Uram ugy akortál¹⁴
Hagy ne szökjek balra
Maradék hagy meg haztál¹⁵
Ere¹⁶ nagy világra*

*Veszen a pap pakalba¹⁷
Csak menyék¹⁸ én vele
Csak epen ki nem mangya¹⁹
Nincs Isten igéie²⁰*

– Így van! S akkor nem értem az Istent, hogy mért nem áll mellém? Igen, emiatt szidjuk...

– *De hát ez nem csángó téma! Adytól kezdve minden költő vagy gondolkodó küzdött Istennel, az ősz Kajánnal vagy a maga szellemeivel. Hogyan írod a verseidet?*

– Amit egyszer leírtam, azt meg nem másítom.

– *Ez érdekes. Lakatos Demeter valahányszor leírt egy-egy verset, mindig változtatott rajta, ahogy a népdalt éneklük, számtalan változatot költött. A kötetét szerkesztő Libisch Győző vért izzadt, amíg az egymásba fonódó verseket különválasztotta. Demeter valóban a szóbeliség és az írásbeliség határán alkotó poéta volt.*

– Én nem. Amit leírtam, az úgy marad.

– *Tudod emlékezetből a verseidet?*

– Nem jellemző. Annyi verset írok, hogy nem tudom mindet fejben tartani. Nem is írom le az egészet. Megyek az úton, s elmondok magamban egy verset. S az egy darabig még ül az agyamban, de aztán idővel elmegy. Nem kell mind leírni.

– *Nem gondolod, hogy ez egyféle válogatás? Amit nem érdemes megtartani, az elfelejtet.*

– Nem, nem! A legszebbek lettek volna a gyermekkori verseim. De azokat nem tudtam megörökíteni, ha le is írtam... Hány füzetet be nem dobtam a tűzbe...? Az embernek, ahogy él, időről időre meg kell halnia... Mi nem léteünk, te sem, én sem... én a kultúrának vagyok a terméke, s a természetnek, amiben élek. Ha egy darab idő elmúlt, akkor már nem úgy létezem... S ez a folyamat úgy működik, hogy időnként meg kell halnunk. Úgy, ahogy a verseim is meghaltak... az az állapot már meghalt. Talán jó lett volna megörökíteni, de akkor az volt az állapot, hogy nem kellett őket megörökíteni. Fájdalmasak is voltak, s voltak túl szépek... s úgy éreztem, hogy nem érdemel meg az élet ilyen fájdalmas. Apám halála például... Nem

azért hogy szégyelltem ezeket a verseket, de hátha nem értenek meg...

Na, van egy versem, amit memoráltam, a címe: „Kapálni”. Ez azonnal, ahogy leírtam, megmaradt a fejemben. Ott van az *Én országom Moldova* kötet 56. oldalán.

„*Kicsi gyermek
Öreg asszon
Szép virágok
És egy arany
El indulnak kapálnak*

*Nap féniben
A hidegben
És a szélben
Étlenségben
Ők soha meg nem állnak*

*Turják
Vágiák
Fel forgassák
És le bonccsák²¹*

Így veszik földnek hasznát.

*Tehenyekből
Burjánokból
A méhekből
És johokból
Isten mézit meg kapják*

*Így élnek
És szaporodnak
Haladnak
És meghalnak
Úgy nevezik csángóknak*

Az új kötetemben rengeteg rajz lesz, s aki elolvassa, az tud lesz majd olvasni az eredeti népviseletben. A motívumokban.

– *Amikor kötetet állítasz össze a versekből, mint például Sánta Attilával, akkor sem javítasz rajtuk?*

– Nem. Mikor leírtam, átnézem. De amit azonnal megváltoztattam, azzal marad... Most van még egy könyvem, amit ki fogok adni... de erről nem beszélek. Mert úgy volt,

11 hogy érts meg

12 papocskát

13 szeretném, hogy te védj meg

14 úgy akartál

15 maradok ahogy meghoztál

16 erre

17 pokolba

18 hogy mennék

19 éppen ki nem mondja

20 igéje

21 porhanyítják

hogy ebben a *Mitológiában* sem lesznek versek, hanem összeszedtem rengeteg mondókát, deszkentálásokat,²² mindenfélét... de aztán úgy gondoltam, hogy az nem az én dolgom, hanem a néprajzosoké. Inkább úgy gondoltam, hogy a verseimbe a csángó állapotokat s csángó gondolkozást teszem, ami kapcsolódik a mitológiához.

– *Mennyire fontos neked a versírás?*

– Sokszor érzem úgy, hogy le kell írnom valamit, vagy ha nem is kell leírnom, de meg kell fogalmaznom az állapotokat, s akkor úgy érzem, hogy én magam kikényszerítem magamból a gondolkodást az agyamban. És ha nem is írom le, engem megalégit,²³ hogy ezt a differenciát megoldottam.

– *Ez olyan szó-mágia, ha valamilyen formában kimondod, vagy nem mondod ki, de megfogalmazod, akkor úrrá leszel rajta.*

– Úgy van!

– *Prózákat is írtál már... cikketeket. Abban nem akarsz lépni, hogy olyan történeteket írjál meg, amit hallottál vagy körülötted történt az emberekkel? Úgy, ahogy történt, egy kicsit kiegészítve, megsimítva, feldíszítve...*

– Díszíteni csak abban lehet, hogy az ember megpróbálja belevinni az érzelmeit az esetnek, vagy az illetőnek. Másként nem lehet díszíteni, csak, ha azt leírom, hogy közben mit élt meg. De ha elkezdenek remegni a lábaim, akkor vers lesz belőle...

22 ráolvasásokat

23 kielégít

24 Gábor Felícia Lujzikalagarban született, verseket közölt a Moldvai Magyarságban, *Csángó vagyok* című könyve 2005-ben jelent meg a Hargita Kiadónál.

25 kislány

– *Minek tartod magadat első-sorban?*

– Józan klézsei parasztembernek, aki nem vet cseremakkot tavasszal, mikor búzát akar aratni. Tehát ebből a szempontból én parasztnak érzem magam. Nem

Feleségével, Veronikával négyhetes házas korukban

megyek bele olyan dolgokba, amit nem érzek szükségnek. Meg aztán nem is lehet jó paraszt, aki nem költő. Mert elveszi a paraszt azt a magot, beveti a földbe, s arról álmodozik, hogy nyolc zsák búzát fog aratni. Én úgy vagyok, mint az az ember, aki látja, hogy eljött egy nagy víz, lesodort valamit, s próbálja, amit lehet, megmenteni.

– *Ezt fel lehet fogni úgy, hogy látom, süllyed a hajó, s meg akarom tartani a hajót, hogy ne süllyedjen. De mert látom, hogy mégis süllyed, legalább mentem a rakományt. Erre törekszem én is a csángók népéleté-*

nek összegyűjtésével, leírásával, felmutatásával. Te az iskolával, a múzeummal, az alapítvánnyal...

– Meg a versekkel, meg a gyerekekkel. Mert ha nem lesznek magyarok ezek a gyermekek, akkor mit érnek a versek? Képzeld, ha nincs Lakatos Demeter, akkor nem vagyok én! Nekem annyi bátorságot adott ez az ember...

– *Mikor hallottál róla először?*

– Még az iskolában. Volt egy tanárunk, katolikus, valahonnan északról, s ő mondott néhány versét... románul.

– *Duma Andrást mikor tanítják majd az iskolában?*

– Nem tudom... De Iancu Laurát én tanítom. Elmesélem a gyermekeknek, hogy láttam kiskorában, mikor tanította Magyarfaluban a gyermekeket, felolvassuk a verseit... Gábor Feliciának²⁴ a verseit már szavalták is. Leraktam rengeteg verset az asztalra, lemásolva, s akkor a szomszéd Ijeánkám, ez a kicsi cinkacska²⁵ az övét választotta. S én olyan büszke voltam mind a két gyermekre: az egyikre, melyik szavalta, s a

másikra, melyik írta...

– *Gyermekekről beszélünk. Hogyan látod a csángók jövőjét?*

– Sok mindentől függ. Első részben tőlünk, hogy mennyire tudunk ellenállni a román nyelvi asszimilációnak. Ami irányítva van és jórészt sajnós a mieink által, a katolikus papoktól. Ez egy nagyon nagy harc. A románoktól kevesebbet kell szenvednünk... a románok felé inkább világosítani kellene a helyzetet. Mondanunk kell nekik, hogy ti románok vagytok, ... nektek nagyon szép kultúrátok van, megismertük, szeretjük... nekem semmi bajom a

románokkal ... Bárcsak annyi bajuk lenne velem, mint nekem velük...

– *Hát igen, a juhász se maga harapja meg a birkákat, hanem a kutya szorítja őket... de az ő akaratát érvényesül...*

– Remélem, eljutunk egyszer oda, hogy a csángók nem lesznek juhok.

– *De mitől jutunk el oda?*

– Ha majd a magyarok felismerik azt, hogy ők magyarok. Mert a román tudja, hogy ő román, az orosz tudja, hogy orosz. De nekünk el kellene magyarázni: jóemberek, nem értitek? Ti magyarok vagytok! Olyan értékeket hordoztok, amik nélkül az emberiség megfulladott volna. Ezt meg kell becsülni, s ha ti nem, akkor más hogyan tisztel meg titeket. Itt a nagy baj, a nagy dilemma. S ez nem csak a csángókra vonatkozik, hanem az egész magyarságra. Nem így van? Mert a történelemben volt idő, amikor megfullasztottak nemzeteket..., de hogy egy nemzet öngyilkos legyen!? Ez már fáj... Mondják, hogy Magyarországon elveszett a család szentsége és nem születnek gyermekek. Nálunk nem vész el a család szentsége, de eladjuk a gyermekeinket egy másik kultúrának. S teremtenek egy másik csoportot, amely azt a kultúrát is tönkre fogja tenni. Elmennek Olaszországba, s janicsárból csak janicsár lesz. Nem tud magyarul. Nem tud már oláhul sem. De olasz se lesz, se spanyol...! Szívszorító a csángók jövője. Ha a magyarsághoz kapcsolódnak, akkor lehet, hogy azzal együtt vesznek el. Ha a jó Isten úgy adná, hogy a csángó kultúrának minden eleme, működési rendszere le lenne írva, akkor még kihálásból is

fel tudnának támadni. De ez egyelőre csak leltározva van.

– *Abból feltámadni nem lehet, talán csak megújulni. És mi lesz Klézse jövője?*

– Írtam egy verset, azt szeretném, ha a jövőnk lenne. Ott van a könyvben, az *Én országom* Moldovában. Ajánlás a címe:

*„Lássad uram falumat
Életben hogy haladik²⁶
Viseld hazzája²⁷ gondodat²⁸
Míg a földön létezik*

*Gyönyörű szép gyermekeit
Minden rossztól őrizd meg
Szép fiatal virágait
Világosságban²⁹ tartsd meg*

*Öregeknek nyugodalmat³⁰
Egészséget és nagy békét
Úgy adsz nekik³¹ hatalmat
Aki éltek Istenért*

*Ezt ajánlja a faluért
Nyomorodott klézsei
Mert úgy érez ő is mindent
Mint a régi ősei*

– *Szép kívánság! De mi lesz a valóságban?*

– Ez a harc még nem dőlt el, de eldőlhet nagyon rosszra. Ha azt nézzük, hogy a csángóknak megjelenik egy újság, a Moldvai Magyarság, két nyelven is, magyarul és románul, az nagyon jó. De olvassa-e valaki? Kellene egy magyar rádió... most elmondtam Nagyváradon egy csángókkal foglalkozó konferencián, s már olvasom az újságban, hogy: mi az, műhold kellene a csángóknak...? Pedig nem műhold kellene, hanem akarat. Nem is a románok nem akarják, hanem a magyarok. Pedig ha valaki nagyon akar valamit, akkor megcsinálja.

Amikor úgy tizenöt esztendeje úgy döntöttem, hogy ezekkel a célokkal foglalkozzak, akkor rájöttem, hogy az ember csak nemzetén belül tudja védeni önmagát, ezért szüksége van öntudatra, ehhez pedig ápolni és művelni kell a nyelvet. Ha embereknek akarunk maradni, tudnunk kell, hol van a helyünk az emberiségben.

A legnagyobb örömöm az, amikor mások is azt látják jónak, amit én is jónak érzek. Ne fogadjuk el a rosszat, és másnak se tegyünk rosszat, csak így tudunk egymásra vigyázni.

Halász Péter

A Szeret-Klészse Alapítvány székházának bővítése. Az alapítvány honlapja: www.klezse.atw.hu

26 halad

27 hozzá

28 gondodat

29 világosságban

30 nyugodalmat

31 nekik